

УДК 378.046.4:34

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

©Армейський О.С.

Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти»

Інформація про автора

Армейський Олег Станіславович: ORCID: 0000-0002-7305-7185; olegarmey@gmail.com; викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти; Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти»; вул. Пушкінська, 24., м. Харків, 61057, Україна.

Статтю присвячено дослідженню проблеми розвитку правової компетентності вчителів технології в післядипломній педагогічній освіті. Визначено поняття правової компетентності вчителя технології як складного інтегрального утворення особистості, що включає професійно-правові знання, уміння й якості, що забезпечують реалізацію загальносоціальної, загальнопрофесійної й спеціальнопрофесійної діяльності фахівцем у межах правового поля. Встановлено особливості її розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти, серед яких відображення всіх видів професійної діяльності фахівців, урахування досвіду реалізації правової діяльності, профілю педагогічної роботи, стану нормативного правового регулювання галузі й суспільних відносин, яке постійно змінюється. Представлено структурну модель змісту розвитку правової компетентності вчителя технології в післядипломній педагогічній освіті як сукупність конкретних правових задач, які адекватно репрезентують загальносоціальну, загальнопрофесійну й спеціальнопрофесійну діяльність фахівця.

Ключові слова: вчителі технології, післядипломна педагогічна освіта, професійна правова діяльність, правова компетентність, правові ситуації, модель структурованого опису правової ситуації, структурна модель змісту розвитку правової компетентності.

Армейський О.С. «Особенности развития правовой компетентности учителей технологии в последипломном педагогическом образовании»

Статья посвящена проблеме развития правовой компетентности учителей технологии в последипломном педагогическом образовании. Определено понятие правовой компетентности учителя технологии как сложного интегрального образования личности, включающего профессионально-правовые знания, умения и качества, обеспечивающие реализацию общесоциальной, общепрофессиональной и специальнопрофессиональной деятельности специалиста в рамках правового поля. Установлены особенности ее развития в системе последипломного педагогического образования, среди которых отображение всех видов профессиональной деятельности специалиста, учет опыта реализации правовой деятельности, профиля педагогической работы, состояния постоянно изменяющегося нормативного правового регулирования отрасли и общественных отношений. Представлена структурная модель содержания развития правовой компетентности учителя технологии в последипломном педагогическом образовании как совокупность конкретных правовых задач, адекватно отражающих общесоциальную, общепрофессиональную и специальнопрофессиональную деятельность специалиста.

Ключевые слова: учителя технологии, последипломное педагогическое образование, профессиональная правовая деятельность, правовая компетентность, правовые ситуации, модель структурированного описания правовой ситуации, структурная модель содержания развития правовой компетентности.

Armeyskiy O. “Peculiarities of development of legal competence of technology teachers in postgraduate pedagogical education”

The article is dedicated to the research of the problem of developing legal competence of technology teachers in postgraduate pedagogical education. The author defines the concept of the technology teacher's legal competence as a complex integral education of an individual, which includes professional and legal knowledge, skills and qualities that ensure the implementation of some general social and professional activities as well as narrow professional activities of a specialist within the legal framework. The article outlines a number of peculiarities of its development in the system of postgraduate pedagogical education such as the mapping of all types of professional activities of a specialist, taking into account the experience of implementing legal activities and the profile of pedagogical work, the state of constantly changing legal regulations of the industry and public relations. The author presents a structural model of the content of the development of the technology teacher's legal competence in postgraduate pedagogical education as a set of specific legal tasks adequately reflecting some general social and professional activities as well as narrow professional activities of the specialist.

Keywords: technology teacher, postgraduate pedagogical education, professional legal activity, legal competence, legal situations, model of structured description of the legal situation, structural model of the content of the development of legal competence.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Модернізація системи освіти в Україні на сучасному етапі зумовлює зростання правової активності вчителів, що передбачає необхідність розвитку свідомої основи правомірної поведінки учасників освітнього процесу з метою максимального зменшення можливості виникнення ризиків у цьому середовищі. Побудова правової держави в умовах поляризації думок і громадських рухів, динамічного оновлення законодавства актуалізують проблему формування правової компетентності вчителів, зокрема і вчителів технології, які є сьогодні активними учасниками освітньої політики держави. Рівень володіння ними правовою компетентністю повинен дозволяти ефективно вирішувати проблемні правові ситуації освітнього процесу, виступати захисником прав та інтересів учнів, які потребують грамотний педагогічний супровід.

У сучасних реаліях, коли істотно змінилися не тільки методи регулювання прав і обов'язків вчителів, але здійснюється систематичне оновлення законодавства про освіту, відбувається диверсифікація освітніх програм, учитель технології повинен не тільки сприяти формуванню в суспільстві стійкої поваги до закону, а й сам активно освоювати необхідний правовий простір. Тому значення правової компетентності вчителів технології обумовлено необхідністю подолання правового нігілізму в усіх його специфічних формах - від повного неприйняття тієї чи іншої правової конструкції, спотворення її правового сенсу, до абсолютизації нормативного припису, його поверхневого застосування в практиці. Таким чином, проблема формування покоління, яке поважно ставиться до законів, вмє не тільки використовувати правові знання у своїй діяльності, а й захищати їх, породжує суспільну потребу в розробці й реалізації на всіх етапах підготовки вчителя такої системи формування у нього правової компетентності, яка відображала б всі аспекти його професійної діяльності. Однак особливої уваги вимагає дослідження цих питань у процесі післядипломної педагогічної освіти вчителів технології, що обумовлено швидкою зміною нормативної правової бази в умовах становлення українського громадянського суспільства.

Разом із тим у системі післядипломної педагогічної освіти вчителів технології відповідні курси значною мірою зосереджено на викладі змісту галузей права, при цьому недостатньо відображено проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, характеристики правового статусу суб'єктів освітньої діяльності, всі аспекти професійної діяльності цих фахівців.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про акцентування уваги вчених на необхідність розвитку правової компетентності фахівців,

зокрема компетентність як інтегрований результат професійної підготовки фахівців розглядалася в роботах вітчизняних вчених (Н. Брюханова, А. Деркач, Ю. Жуков, Е. Зеєр, О. Коваленко, Н. Кузьміна, М. Лазарєв, О. Поліщук, І. Семенов, Ю. Татур, А. Хуторський та ін.). Дослідженню питань формування професійної компетентності майбутнього вчителя присвячено праці Н. Бібік, А. Маркової, Л. Мітіної, Н. Побірченко, О. Пометун та ін. Теоретичні засади розвитку професійної компетентності вчителів у післядипломній педагогічній освіті висвітлювали Т. Браже, А. Вербицький, А. Даринський, С. Крисюк, Н. Лобанова, В. Максимова, В. Стрельников, І. Тарасевич, Л. Шевчук та ін. Проблеми правового виховання особистості досліджено в працях О. Аграновської, Л. Баліна, В. Головченко, В. Котюк, М. Смоленського, О. Татаринцевої, М. Фіцули та ін., питання формування правової культури та правової свідомості майбутнього педагога проаналізовано Г. Васяновичем, В. Владимировою, І. Дарманською, Я. Кічук, М. Подберезьким, І. Романовою, Н. Яковлевою та ін., теоретичним аспектам формування правової компетентності особистості присвячено праці С. Воеводіної, С. Гуріна, Д. Коваленка, О. Панової, Н. Саприкіної та ін. Натомість у науковій літературі приділено недостатньо уваги проблемі розвитку правової компетентності вчителів технології в післядипломній педагогічній освіті.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є визначення особливостей й розробка структурної моделі змісту розвитку правової компетентності вчителів технології в післядипломній педагогічній освіті.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап реформування національної освіти характеризується активним упровадженням компетентнісного підходу в освітній простір, що зумовлює й зміну вимог до тих, хто безпосередньо втілює новаторські ідеї в реальний навчальний процес, тобто до вчителів. Це знайшло відображення у Кваліфікаційній характеристиці професій (посад) педагогічних і науково-педагогічних працівників навчальних закладів [1], де визначено основні складові їхньої компетентності, серед яких професійна, комунікативна, інформаційна, правова. У свою чергу, правова компетентність учителя трактується в документі як якість дії працівника щодо забезпечення ефективного використання у професійній діяльності законодавчих та інших нормативних документів органів державної влади для вирішення відповідних професійних завдань. Отже, згідно з Кваліфікаційною характеристикою правова компетентність вчителя є ключовою, універсальною, такою, що пов'язана зі здійсненням життєво важливих видів діяльності фахівця. З таким положенням погоджуються й науковці [2, 3, 4], підкреслюючи актуальність і важливість володіння вчителем правовою компетентністю в сучасних мінливих умовах. Тому їхній сталий науковий інтерес і зосереджено на дослідженні цього питання.

Так, Д. Клочкова правову компетентність учителя визначає як високий ступінь оволодіння системою правових знань у професійно-педагогічній діяльності, сформовані професійно-правові вміння та практичні навички їх застосування, спрямовані на правове навчання і виховання учнів шляхом педагогічного впливу [2, с. 167]. О. Іваній під правовою компетентністю вчителя розуміє складне інтегративне утворення в цілісній структурі особистості педагога, що включає загальноправові й професійно-педагогічні знання, уміння та професійні якості, необхідні для здійснення правового виховання учнів і організації власної професійної діяльності в межах правового поля [3, с. 6]. І. Романова правову компетентність трактує як комплексну характеристику соціальної дії, в якій в єдності виявляються знання, навички, цінності, особисті установки і свобода поведінки” [4, с.27]. Правову компетентність педагога в дослідженні А. Анікіної й П. Постнікова представлено як інтегровану особистісну якість фахівця сфери освіти, що відображає єдність його теоретико-правової підготовленості та практичної здатності до правомірної реалізації професійної діяльності, здійснення правового виховання, захисту прав та інтересів дітей [5].

Отже, правова компетентність вчителя має суттєві відмінності від правової компетентності фахівців інших сфер, оскільки вона [2, 3, 5]:

- передбачає знання правових норм і наявність досвіду їх реалізації як в галузі повсякденної взаємодії громадян, так і у сфері освіти;
- забезпечує інтеграцію педагогічних і правових норм у просторі регулювання освітніх відносин;
- є засобом розвитку правової культури учнів;
- включає знання правового статусу дитини, виступає гарантом дотримання і захисту прав неповнолітніх учнів (вихованців);
- є передумовою правомірної поведінки педагога в процесі професійної діяльності;
- дозволяє реалізувати і в разі необхідності відстоювати професійні й особисті права.

Вчені наголошують, що правова компетентність педагога передбачає не тільки здатність виконання ним професійних функцій у правовому полі, але й реалізацію власних прав як громадянина та суб'єкта трудових відносин. Натомість більшість учителів у недостатній мірі володіють питаннями правового регулювання праці в тій установі, де вони працюють, а саме питаннями правового регулювання заробітної плати в залежності від кваліфікаційної категорії, досвіду практичної роботи; визначення педагогічного стажу, порядку надання чергової або тривалої відпустки, пенсії на пільгових умовах тощо. Тому і загальносоціальна правова складова, що відображає галузь повсякденної взаємодії вчителя як громадянина, і загальнопрофесійна правова складова, що інтегрує педагогічні і правові норми при регулюванні освітніх й трудових відносин, є основою правової компетентності сучасного вчителя.

У той же час науковцями [2, 3, 4] підкреслюється необхідність відтворення у правовій компетентності вчителя його спеціальності, кваліфікації, що утворює її спеціальнопрофесійну правову складову. Особливого значення ці положення набувають саме для вчителів технології, оскільки ці фахівці навчають проектно-технологічній діяльності учнів різних вікових категорій у шкільних майстернях із використанням різноманітних знарядь праці, що актуалізує питання безпеки на заняттях. Тому учитель технології повинен бути здатним вирішити будь-яку професійну ситуацію, пов'язану чи з майном шкільної майстерні, чи з учнями на його заняттях, на основі нормативної бази, тобто в межах правового поля.

Отже, правову компетентність учителя технології утворюють загальносоціальна, загальнопрофесійна й спеціальнопрофесійна складові, що представлено на рис. 1.

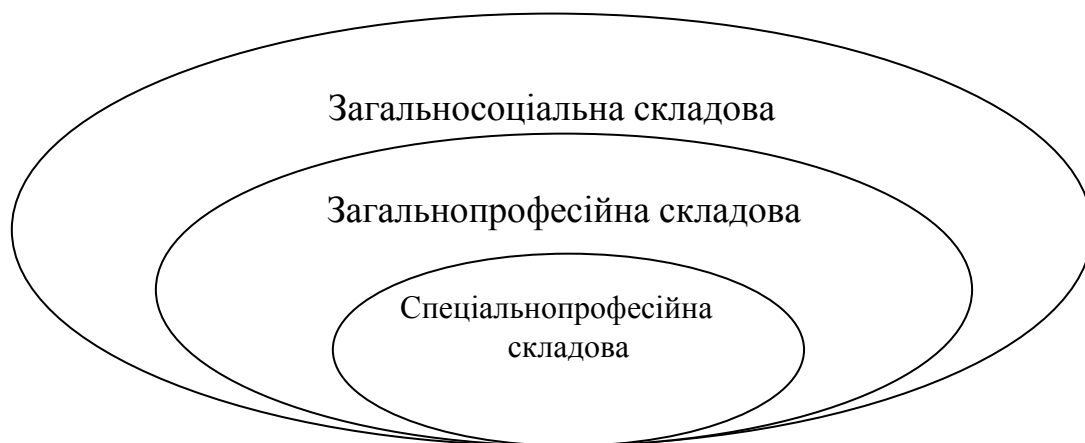

Рис. 1. Правова компетентність учителя технології

Узагальнення результатів аналізу літературних джерел дозволило визначити правову компетентність вчителя технології як складне інтегральне утворення особистості, що включає професійно-правові знання, уміння й якості, що забезпечують реалізацію загальносоціальної, загальнопрофесійної й спеціальнопрофесійної діяльності фахівцем у межах правового поля. Її формування здійснюється на етапі професійної підготовки

майбутніх учителів технології у вишах, а подальший розвиток – переважно в закладах післядипломної педагогічної освіти, де підвищення кваліфікації повинно носити спеціальний характер, враховувати не тільки особливості профілю педагогічної роботи, а й стан нормативного правового регулювання галузі й суспільних відносин, яке постійно змінюється. Тому ключовим елементом у розвитку правової компетентності вчителів технології у післядипломній педагогічній освіті є розробка її змісту, який взаємопов'язаний із попередніми знаннями фахівців, досвідом соціальної й професійної діяльності, очікуваннями професійної самореалізації, а також відтворює існуючі правові норми регулювання суспільних й освітніх відносин.

Оскільки правову компетентність учителя технології розуміємо як здатність розв'язувати багаточисельні професійні правові ситуації, тому зміст її розвитку можна представити сумою конкретних правових задач, які адекватно репрезентують загальносоціальну, загальнопрофесійну й спеціальнопрофесійну діяльність фахівця.

Професійна правова задача – це модель реальної правової ситуації, пов'язаної з професійною сферою діяльності учителя, яка сформульована в текстовій формі та вирішується на основі правових норм регулювання суспільних і освітніх відносин [5]. Рішення такої задачі може бути пов'язано як з відтворенням і застосуванням засвоєних знань, так і з пошуком нових знань і їх використанням для вирішення проблеми. Отже, основою професійної правової задачі є опис проблемних ситуацій, що виникають у процесі реалізації норм права у професійній діяльності фахівця та відтворюють відповідні елементи її структури, а саме:

- суб'єкт (учасники правових відносин – учитель, адміністрація навчального закладу, учні, батьки);
- предмет (спрямування правових відносин – запізнення, порушення трудової дисципліни, травма учнів під час занять, пошкодження майна тощо);
- процес (послідовність дій учасників правових відносин);
- засоби (матеріальні й нематеріальні);
- умови (обставини, у яких реалізуються правові відносини – місце, час, свідки тощо);
- результат (підсумки реалізації правової ситуації – звільнення, характер травм, завдані збитки майну майстерні тощо).

В умовах представлення змісту розвитку правової компетентності вчителя технології в післядипломній педагогічній освіті в якості сукупності загальносоціальних, загальнопрофесійних й спеціальнопрофесійних правових задач, із метою уніфікації відповідних характеристик, пропонуємо їх опис здійснювати на основі універсальної поліізоморфної моделі репрезентації інформації [6]. Згідно з цим підходом, запропонованим М.Лазаревим, така модель репрезентує інформацію на основі семантичних ознак та має вигляд:

$$P = \{ R, S, D, H \}, \quad (1)$$

де $R (R_1, R_2, \dots, R_n)$ – множина ієрархічних ознак, які репрезентують призначення та використання об'єкта (ознаки призначення);

$S (S_1, S_2, \dots, S_x)$ – множина ієрархічних ознак, які репрезентують структуру, склад об'єкта (ознаки складу);

$D (D_1, D_2, \dots, D_v)$ – множина ієрархічних ознак, які репрезентують принципи і механізми дії та функціонування об'єкта (ознаки принципу дії);

$H (H_1, H_2, \dots, H_n)$ – множина ієрархічних ознак, які репрезентують характеристики та властивості об'єкта (ознаки параметрів).

Таким чином, модель структурованого опису професійної правової задачі (PZ) як елемента змісту розвитку правової компетентності вчителя технології в післядипломній педагогічній освіті має такий вигляд:

$$PZ_i = \{ R, S, D, H \}, \quad (2)$$

де $R = \{ V, G \}$;

$V = (V_1, V_2, V_3)$ – вид діяльності вчителя технології (загальносоціальний, загальнопрофесійний, спеціальнопрофесійний);

$G = (G_1, G_2, \dots, G_6)$ – галузь права, яка є основою реалізації відповідної ситуації (конституційне, цивільне, земельне, кримінальне, трудове, сімейне);

S – суб'єкт(и), предмет, засоби, умови реалізації правової ситуації;

D – процес як послідовність дій учасників правової ситуації;

H – результат у вигляді підсумку реалізації правової ситуації.

Розв'язання будь-якої правової задачі передбачає пошук статей законодавчої бази з характерними ознаками та на їх основі встановлення правомірних шляхів вирішення правової ситуації. Результати аналізу змісту статей законодавства (SZ) дозволили пропонувати для їх опису універсальну структуровану модель у вигляді:

$$SZ_i = \{ R, S, D, H \}, \quad (3)$$

де $R = (R_1, R_2, \dots, R_6)$ – галузь права (конституційне, цивільне, земельне, кримінальне, трудове, сімейне);

S – суб'єкт(и), предмет, засоби, умови, процес й результат реалізації правової ситуації;

D – правомірні шляхи вирішення ситуації;

H – наслідки правомірного вирішення ситуації.

Отже, структурну модель змісту розвитку правової компетентності вчителів технології в післядипломній педагогічній освіті можна представити у вигляді:

$$PZ_i = \{ R, S, D, H \} \Leftrightarrow SZ_j = \{ R, S, D, H \} \quad (4)$$

У цьому контексті розв'язання професійної правової задачі учителем технології передбачає зіставлення її характерних ознак $\{ R_{PZ_i}, S_{PZ_i}, D_{PZ_i}, H_{PZ_i} \}$ із відповідними ознаками певної статті законодавства $\{ R_{SZ_j}, S_{SZ_j} \}$ й на цій основі виокремлення правомірних шляхів і наслідків вирішення проблемної ситуації $\{ D_{SZ_j}, H_{SZ_j} \}$, що може бути представлено таким чином:

$$\begin{matrix} PZ_i & & SZ_j \\ \{ R_{PZ_i}, S_{PZ_i}, D_{PZ_i}, H_{PZ_i} \} & \Leftrightarrow & \{ R_{SZ_j}, S_{SZ_j} \} \Rightarrow \{ D_{SZ_j}, H_{SZ_j} \} \end{matrix} \quad (5)$$

Такий підхід до розвитку правової компетентності вчителів технології в післядипломній педагогічній освіті дозволяє врахувати як усі аспекти їхньої професійної діяльності, так і наявний досвід реалізації правової діяльності, здійснювати цей процес на засадах системності, послідовності, оптимального використання обмеженого часу, адаптивності до змінних норм законодавства та створює умови подальшого саморозвитку фахівців за цим напрямом у майбутній професійній діяльності на основі пропонуваніх універсальних моделей вирішення правових ситуацій.

Таким чином, проведена робота дозволила сформулювати такі **висновки**:

1. Сучасні тенденції реформування системи освіти в Україні, необхідність розвитку свідомої основи правомірної поведінки учасників освітнього процесу в мінливих умовах законодавчого простору актуалізують проблему розвитку правової компетентності вчителів технології в післядипломній педагогічній освіті, які є сьогодні активними учасниками освітньої політики держави.

2. Аналіз літературних джерел дозволив визначити правову компетентність вчителя технології як складне інтегральне утворення особистості, що включає професійно-правові знання, уміння й якості, що забезпечують реалізацію загальносоціальної, загальнопрофесійної й спеціальнопрофесійної діяльності фахівцем у межах правового поля. Ключовим елементом її розвитку в післядипломній педагогічній освіті є розробка змісту, який взаємопов'язаний із попередніми знаннями фахівців, досвідом соціальної й

професійної діяльності, очікуваннями професійної самореалізації, а також відтворює існуючі правові норми регулювання суспільних й освітніх відносин.

3. Зміст розвитку правової компетентності вчителя технології в післядипломній педагогічній освіті представлено у вигляді відповідної структурної моделі в якості сукупності конкретних правових задач, які адекватно репрезентують загальносоціальну, загальнопрофесійну й спеціальнопрофесійну діяльність фахівця.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямками проведеного дослідження є розробка змісту розвитку правової компетентності вчителів технології в післядипломній педагогічній освіті.

Список використаних джерел

1. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [Електронний ресурс] : наказ МОН України від 01.06.2013 р. № 665. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/>

2. Ключкова Д. М. Формування правової компетентності у майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ключкова Дарина Миколаївна. – К., 2011. – 297 с.

3. Іваній О. М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Іваній Олена Миколаївна. – Х., 2012. – 20 с.

4. Романова І. А. Компетентнісний підхід до правової підготовки студентів / І. А. Романова // Педагогіка та психологія. – 2008. – № 33. – С. 26-35.

5. Аникіна А. С. Правовая компетентность как планируемый результат профессиональной подготовки педагога / А. С. Аникіна, П. Г. Постников // Педагогическое образование и наука. – 2012. – № 2. – С. 24-28.

6. Лазарев М. І. Полісистемне моделювання змісту технології навчання загальноінженерних дисциплін : моногр. / М. І. Лазарев. – Х. : Вид-во НфаУ, 2003. – 356 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine 2013, *Pro zatverdzhennia kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii (posad) pedahohichnykh ta naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv navchalnykh zakladiv* [About approval of qualification characteristics of professions (positions) of pedagogical and scientific-pedagogical workers of educational establishments], viewed 18.02.2017, <<http://osvita.ua/legislation/other/37302/>>.

2. Klochkova, D 2011, 'Formuvannia pravovoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv u protsesi profesiinoi pidhotovky' [Formation of legal competence for future teachers in the process of training], Kand.ped.n. abstract, Natsionalna akademiya vnutrishnikh sprav, Kyiv

3. Ivaniy, O 2012, 'Strukturno-zmistova model formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia u navchalno-vykhovnomu protsesi universytetu' [Structural-content model of formation of the legal competence of the future teacher in the educational process of the university], Kand.ped.n. abstract, Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. H.S. Skovorody, Kharkiv.

4. Romanova, I 2008, 'Kompetentnisnyi pidkhid do pravovoi pidhotovky studentiv' [Competent approach to legal training of students], *Pedahohika ta psykholohiya*, no.33, pp. 26-35.

5. Anykina, A & Postnykov, P 2012, 'Pravovaia kompetentnost kak planyruemyi rezultat professyonalnoi podhotovky pedahoha' [Legal competence as a planned result of professional teacher training], *Pedahohycheskoe obrazovanye y nauka*, no.2, pp. 24-26.

6. Lazarev, M 2003, *Polisystemne modelyuvannya zmistu tekhnolohiyi navchannya zahal'noinzhenernykh dystsyplin* [Polysystem modeling of the technology content of general engineering disciplines], Vydavnytstvo NfaU, Kharkiv.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2017р.